

Debat

Debatten over het **Forum** een relaas

Dirk Holemans

1. De inhoudelijke onderbouw van het Forum

In de hoorzitting in het Vlaams Parlement heeft Gerard Mortier er terecht op gewezen dat men veel kritiek kan hebben op het project van het Forum, maar dat men niet kan stellen dat voorafgaand aan de realisatie, er geen ruimte wordt gecreëerd voor een degelijk, democratisch debat. Een gegeven dat niet opgaat voor elk groot cultureel (bouw)project. Een belangrijke en waardevolle inbreng in het debat vormt de studie van de vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen (prof. Pinxten, UG). Provocatief zou men kunnen stellen dat deze studie in het debat over het Forum doorgaans sneller van de hand wordt gewezen dan gelezen.

De auteurs van de studie zijn ambitieus geëngageerd, en dat mag nog in onze tijd. Het is hoopvol te lezen dat de studie “suggesties tracht te doen om het louter passief consumerende publiek te reactiveren”, als antwoord op de evolutie van de hedendaagse kunstbeleving dat steeds meer evolueert “in de richting van ‘lifestyle’ i.p.v. een geëngageerde ‘civiel society’.” De ambities van het Forum worden als volgt omschreven: “Artistiek wil het Forum zich in de eerste plaats profileren als een hefboom voor interculturalisering, waarbinnen bewust wordt omgegaan met de sociaal-culturele verscheidenheid en met de subjectiviteit van de kunstbeleving. De Krook wil een dynamische wisselwerking creëren op zowel lokaal, regionaal als internationaal niveau.”

Tegenover de musualisering van het culturele erfgoed legt de studie de nadruk op het geheugen van de kunst, dat zich net onderscheidt van het verleden. Het geheugen is dan een plaats waar de dingen telkens weer in andere contexten worden geactualiseerd. Zolang de kunsten moeten als levende betekenisconstructies benaderd worden, kunnen we in die ver-beelde werkelijkheid telkens andere gezichtspunten ontdekken (11).

De strategie die voor het Forum wordt ontwikkeld in onze hedendaagse tijd, spreekt tot de verbeelding, ‘staat’ er. Er wordt expliciet ingegaan op de relatie tussen identiteitsdynamieken en publieke weefsels: “Kunstenaar en toeschouwer zijn de externe (f)actoren die de artistieke praktijk motiveren. Beiden zijn afkomstig uit verschillende socio-culturele groepen en situeren zich in verschillende publieke en private weefsels. Deze verschillen erkennen, kan op sociaal-cultureel vlak een krachtige wisselwerking genereren, op voorwaarde dat deze wisselwerking kan gebeuren in een publieke ruimte die haar functie als ontmoetingsruimte herwaardeert. Zulks is de suggestie voor De Krook. In onderliggend rapport onderschrijven we de visie dat dit een tegengewicht kan verlenen aan het gevoel van culturele vervlakking en homogenisering opgeroepen door het globaliseringsproces” (15) Een krachtige visie, die jammer genoeg op dezelfde pagina gepaard gaat met een ongenueanceerde kritiek op het huidige culturele landschap: “De huidige publieke ruimte bestaat echter uit verschillende sociaal-culturele eilandjes waaronder ook de traditionele kunstencentra, die door een afgesloten infrastructuur steeds meer vervreemden van de omringende publieke ruimte.” Het is niet omdat het Forum infrastructuureel immenser en architecturaal eigentijdser wordt opgevat, dat het per definitie zal ontsnappen aan het eiland-vraagstuk, al vertaald men dit in het beeld van een vuurtoren.

De studie gaat genuanceerd en meerlagig in op de identiteitsdynamiek. Op macroniveau wordt terecht gewezen op de uitholling van de publieke ruimte als intersociale ontmoetingsruimte door segmentering van het sociale weefsel. Het ontstaan van niet-plaatsen komt aan bod zowel als de vermarkting die leidt tot één bepaalde dominante vorm van ruimtetoeëgning: consumptie. Dit leidt tot een nieuwe stratificatie: ‘the haves’ and ‘the haves not’ (toegang tot mondiale stroom van producten, beelden en informatie).

Tegenover deze analyse plaatst de studie de ambitie om met het Forum in te gaan tegen de verdergaande segmentering van de publieke ruimte. Het gaat om het opdrijven van vormen van ontmoeting die mogelijk wordt als De Krook zich profileert als de concretisering van een artistieke dynamiek die wordt gemotiveerd door verschillende sociaal-culturele groepen en individuen.

In de studie wordt gesteld dat we het fenomeen van niet-plaatsen van Augé ernstig moeten nemen: “Het passerend gebruik van openbare ruimtes, het vertoeven om elders te zijn, doet het traditionele concept van publieke ruimtes bevragen. Deze nieuwe invulling kan een kunstencentrum aanwenden om verfrissend met bijvoorbeeld het begrip ‘flaneren’ om te springen. (21). Toch kan ik me niet van de indruk ontdoen dat Augé hier meer geciteerd dan begrepen wordt: het is me niet duidelijk hoe met de ‘solitaire contractualiteit’ van non-lieu verfrissend kan worden omgegaan. Deze vaststelling staat niet op zich (cf. persaankondiging Watou 2002).ⁱ

Een onbetwistbare meerwaarde van de studie is het uitspinnen van interculturaliteit als leerproces, tegenover het multiculturele dat duidt op het naast elkaar leven van culturen.^x De studie stelt hier terecht: “*Interculturalisering stimuleert het werken vanuit een duidelijke visie op de diversiteit die gebaseerd is op nauwkeurige en voortdurende observatie van de regio...*” (22). De auteurs nuanceren terecht de these van de culturele homogenisering vanuit een relationeel, contextgebonden en multidimensioneel perspectief. Deze fijngevoeligheid sluit niet de ogen voor het feit dat “huidige politieke en economische maaltromen de culturele verscheidenheid in globaal perspectief lijken te banaliseren” (26). Dit omvat ook de recuperatie van subversieve cultuuruitingen door de markt, waarop nog geen antwoord is gevonden. De auteurs houden een vurig pleidooi voor demusealiseren, tegen het sacraliseren van één bepaalde benadering van het verleden. Dit kan door een multi-facettaire en uitdeinende visie, het omzetten van musealiseren in perspectivisme. Ook het exotiseren van de kunstcreatie en –beleving van de ‘andere’ wijzen de auteurs af als een andere vorm van musealiseren: opnieuw wordt de kunstproductie uit de actuele context gelicht en in een exotische samenhang gepresenteerd. Interculturalisering zal daartegenover niet terugdeinzen voor het raken aan de superioriteit van het Westerse kunstenparadigma. Daadwerkelijke interculturalisering dus, “door de diversiteit van het maatschappelijk weefsel binnen te brengen in het artistieke landschap.” De auteurs denken hierbij bijvoorbeeld aan het zetelen in het bestuur van mensen uit culturele zelforganisaties, het opzetten van activiteiten “tussen zelforganisaties uit de regio’s tussen Parijs en Moskou, ...” (34). Concreet wordt bvb. gedacht aan het opzetten van een samenwerking van een artistieke Turkse zelforganisatie uit Gent met een gelijkaardige groep in Bonn (40). Als voorbeeld wordt verwezen naar het *Walker Art Centre* in Menneapolis.

De auteurs willen de betrokkenheid van het publiek sterk stimuleren: dit houdt de overgang in van het consumerende toe-schouwen in het zich bewust worden van zijn/haar positie van be-schouwer. Dit vergt de ruimte voor het (ook letterlijk) kunnen innemen van verschillende zichten op het kunstwerk. Mensen zouden ook een ‘eigen stem’ moeten kunnen uitbrengen, en zo een (f)actor worden van verandering in de artistieke dynamiek. Als laatste boeiend gegeven in de studie is het nagaan het De Krook een artistieke denktank kan worden voor het auditief en visueel bewustzijn, het stimuleren van de kritische reflectie over media en hun rol in de samenleving.

Samenvattend kunnen we stellen dat de studie op een degelijke wijze ingaat op de invloed van globalisering op identiteitsvorming: de geografisch-temporele factor speelt een steeds kleine rol. Globalisering wijst dan niet naar een simpele culturele homogenisering, maar op een herstructurering van relaties van betrokkenheid en distantie tussen maatschappelijke groepen. Daartegenover staat dat te weinig wordt ingegaan op de dualisering ten gevolge van globalisering, die in de stad neerslaat als een geografische stratificatie. Dit hangt samen met het niet behandelen van de ervaringen en inzichten verwoord in de publicaties van en over de sociaal-artistieke praktijk. Wie zich geen busticket kan veroorloven, zal inderdaad enkel de stadsgezichten van Londen of New York herkennen van televisie, zonder deze te kennen. De distantie tussen verschillende groepen in de stad is misschien wel veel groter dan men vermoedt. Hiermee hangt samen dat niet ingegaan wordt op het spanningsveld tussen kwaliteit van artistieke creatie en democratisch publieksbereik, iets wat verder duidelijk zal in worden als we Pinxten aan het woord laten.

2. Wat op de publieke tafel werd gelegd

November 2001 werden onverwacht twee debatten over het Muziekforum georganiseerd. Het eerste debat was een organisatie van de Stad Gent, met een meer dan avondvullend programma in de Minard op 23 november. Aan het woord waren hier de 'experts', de academici, de vertegenwoordigers van de gevestigde kunsten. Alvast een merkwaardige vaststelling: de sleutelfiguren uit de belangrijkste Gentse kunstencentra werden niet uitgenodigd om plaats te nemen op de eerste rij. Kosten noch moeite werden gespaard om er een opvallend evenement van te maken (wat denkt u van een budget van 20.000 euro voor een debat?).

Een week later dan een debat dat heel wat meer bescheiden was van opzet. Geen glossy uitnodigingsfolder, wel een per toeval op mijn pc belande uitnodiging. Een avond aan de Visserij gevuld met mensen die aandacht vroegen voor de sociale problematiek van de Stad Gent en niet in het minst de mensen zelf die in deze kansarmoede staan en leven.

Een weergave van deze twee debatten schetst meteen de context voor het symposium van 4 mei.ⁱⁱ Want een goed gesprek doet recht –en stelt in vraag- wat eraan voorafgaat, zodat er een verhaal ontstaat. Daarom is het belangrijk beide debatten naar waarde te schatten, de parels op de bodem van een avondvol praten naar boven te halen. Zo wordt meteen duidelijk dat er nood is tot het verknopen van de inhouden van beide debatten.

Het debat in de Minard

Dit debat was opgedeeld in drie opeenvolgende deeldebatten. Toch wel een keuze met nadelen: relatief weinig tijd per deeldebat (en sprekers), en onvermijdelijk gefragmenteerd.

In zijn inleiding bij het eerste deeldebat over 'Cultuur en/in de stad' stelt Pinxten dat "cultuur moet gezien worden als een investering. Niet alleen het economisch rendement is onze huidige samenleving van belang, maar ook de inspanning die gedaan wordt op het sociale, culturele en politieke vlak. Als we terugblikken zien we dat dergelijke inspanningen in het verleden resulteerden in het werk van grote meesters als Memling en Van Dyck." Verder wil Pinxten dat het Forum een productiecentrum wordt. Want "... jammer genoeg is het vaak het tekort aan geschikte infrastructuur die een vlucht, een *brain drain* van jong talent veroorzaakt."

Corijn (VUB) wijst op het belang van de lokale wortels van een project dat universele werking nastreeft. Hij vraagt zich af dit project beantwoordt aan de noden van de culturele sector, wordt de stedelijkheid in al haar aspecten als uitgangspunt genomen? Voor Corijn betekent dit "dat het project rekening moet houden met de ervaring van de stad in haar confrontatie met verschillende culturen." Jan De Pauw (RITCS) sluit zich hierbij aan met de vraag "waar het concrete plan is om het Forum naar het volk te brengen?"

Corijn stelt echter dat de sociaal-culturele vraag al grotendeels wordt opgevangen door de culturele centra. Voor hem is er "nu nood aan cultuurproductie. Kunst moet een spiegelfunctie hebben, maar die moet voortkomen uit de artistieke productie en dus niet uit de spreiding, educatieve waarde of distributie van ondergeschikte producten."

Meteen duikt de vraag op naar de verhouding tussen artistieke autonomie en kwaliteit, en publieksbereik. Een vraag die ook in de politiek leeft, en ook het woord politiek duikt op in het debat. Pinxten wil met het forum klassieke voorstellingen zoals Othello door een nieuwe experimentele vorm op nieuw aan zeggenschap laten winnen. Dit kan "...door bijvoorbeeld een groep migranten uit Gent en Amsterdam, die een jaar lang werken om Othello opnieuw binnen een Europese context te plaatsen. Op dat moment zijn we politiek met cultuur bezig binnen de stad." Verder zullen we echter zien dat gangmaker Mortier zijn politiek-artistieke ambities in de loop der jaren heeft moeten terugschroeven...

In het tweede deeldebat over 'Architectuur en/in de stad' stelt Pieter T'Jonck (UG) een aantal pertinente vragen. Ten eerste de vraag naar de inplantingsplaats: "Dichtbij, om niet te zeggen aan de poort van het historische stadscentrum kan het zijn rol als hefboom in een andere cultuurbeleving misschien veel minder waar maken dan wanneer het aan de rand, bijvoorbeeld aan de Dampoort zou gesitueerd zijn." En ten tweede: "Moet dat [productie-]apparaat niet veel sterker vervlechten met de 'echte' stad?" En *last but not least*: "Speelt een groot, prestigieus gebouw niet al te nadrukkelijk alleen op citymarketing in, en niet op het vernieuwen van het stedelijk milieu?"

Dirk Demeyer (UG) wijst op het belang van de vermenging in de stad, als antwoord op de musealisering en de toegenomen intolerantie voor geuren of lawaai (van bvb. slachthuis of ziekenhuis). Voor hem is de

ligging van het Forum “in de stedelijke agglomeratie dan ook uitzonderlijk goed.” Het Zuid wordt op die manier in zijn functie hersteld, en wie met het Zuid bezig is, is ook bezig met de rest van de stad. Hierbij wil ik toch de vraag stellen of de doelstelling van Demeyer, vermenging van functies in de stad, bereikt wordt door de gekozen plaats voor het Forum. Ze past eerder in de ambitie van de Stad Gent om het deel van het stadscentrum ‘van Vooruit tot Publiektheater’ tot een ‘cultureel cluster’ uit te bouwen, een eerder homogene ruimte dus.

In het debat problematiseerde ook Jo Lefebure (stad Gent) de opties van het Forum: “Een gebouw moet noodzakelijkerwijze subversief zijn en niet meewerken aan de hygiënisering van de stad. We hebben geen behoefte aan een nieuw Bilbao, als dat niet verenigbaar is met de ondersteuning van de producties en de vermenging op sociaal-cultureel vlak.”

Het derde deeldebat handelde over ‘Het Forum en/in de stad’. Jerry Aerts (deSingel) stelt dat deSingel reeds functioneert vanuit gelijkaardige grondprincipes als het Forum. Er is dus niet veel nieuws onder de zon. Ook Hugo De Greef (Brugge 2002) stelt dat wat nu reeds in Vlaanderen gebeurt, ver verwijderd is van de 19de eeuwse kunstperceptie. Integendeel is Vlaanderen toonaangevend op het vlak van interdisciplinair werken.

Mortier antwoordt hierop dat er inderdaad grote stappen zijn gezet, maar er nu nood is aan de ontwikkeling van kunst(vormen) gekoppeld aan de nooit gekende technische mogelijkheden.

In de discussie nemen Gentse cultuuractoren kritisch het woord. Katrien Laporte (Vlaamse Opera) vraagt zich af hoe het zit met de inspraak van de Gentse centra. En volgens Stef Ampe (DAS theater) ligt de uitdaging niet in een nieuwe zaal, maar in een masterplan dat gedacht wordt vanuit de Gentse behoefte. Een benadering die ondersteund wordt door Joos Claus (Gele Zaal): “De Gentse actoren zijn de humus, de thuishaven voor de kunst. Maar zij zitten niet rond tafel, hun stem moet gehoord worden.” Volgens Mortier is er wel overleg geweest met de Gentse cultuuractoren. En op de opmerking van Eric Temmerman (Vooruit) dat elk kunstencentrum een monopoliepositie moet kunnen innemen, antwoordt Mortier dat het Forum een monopolie heeft als laboratorium.

Hugo De Greef sluit dit debat af met de oproep om het debat, los van het concrete project van De Krook, open te gooien, bijvoorbeeld naar een Forum voor Vlaanderen.

Wie na dit debat even peilde naar de stemmingen, hoorde toch wel verdeelde meningen. Velen waren tevreden dat er eindelijk eens een publiek debat had plaatsgevonden over het Forum. En de overvolle zaal toonde dat het thema leeft bij de publieke opinie. Maar de opdeling in drie deelthema’s leidde toch wel tot een gefragmenteerd debat. En het niet uitnodigen van Gentse cultuuractoren aan de hoofdtafel leidde toch wel tot een te weinig geworteld debat. Wat de grote manco van dit debat was, en meteen de overgang schetst naar het debat in de Visserij de week erop, is volgende sms die een toeschouwer tijdens het debat in de Minard het grote doek toestuurde: “Globalisering is ook dualisering en uitsluiting: hiervoor is het Forum stekeblind en dat is een ramp voor echte stedelijkheid”.

Het debat op de Visserij

Vertrok het eerste debat voornamelijk vanuit het perspectief van het Forum, het gebouw en de activiteiten die men er wil in ontplooien, en hoe deze zich verhouden tot de stad en cultuuractoren binnen en buiten Gent, dan vertrok het tweede debat duidelijk vanuit de bewoners van de Stad Gent, en dan in het bijzonder zij die niet meekunnen in onze hedendaagse samenleving, die de boot missen die het Forum als vuurtoren wil lokken van heinde en verre. Het feit dat het tweede debat er kwam, is betekenisvol. En dit tweede debat was geen verzamelaarsplaats van gefrustreerden die zich gepasseerd voelden. Wie die avond aanwezig was, zag in de eerste plaats mensen die van de stad en al haar inwoners houden.

Kan de vuurtoren dienen als metafoor voor de thematisering van het Forum in het eerste debat, dan zou misschien wel het spinnenweb dienstig kunnen zijn voor de omschrijving van de rode draad van het tweede debat. Laat een veelheid aan locaties en knooppunten in dit netwerk niet beter toe de vele buurten in Gent cultureel in te bedden en te verbinden, waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar de achtergestelde wijken in de 19de eeuwse gordel van Gent? Dit was de vraag die voortdurend aan de orde was. Illustratief was alleszins dat men prof. Goossens (Univ. Antwerpen) had uitgenodigd om het tweede debat te openen. Hij wees aan de hand van concreet cijfermateriaal op de sterke bundeling van vormen van achterstand in Gent.

Deze cijfers kregen reële inhoud in wat de volgende sprekers aanbrachten. Heel de inhoud en teneur van deze avond vond men terug in de bijdrage van Dominique Willaert (sociaal-artistieke projecten De Figuranten Menen). Uit verontwaardiging over het vorige debat werd de klare taal niet geschuwd:

“Het debat dat vorige week in de Minard werd gevoerd, illustreert op een schaamteloze manier hoe een democratisch instrument kan worden misbruikt om het volk te misleiden. ... Wat er in die nieuwe kathedraal moet of zou kunnen plaatsvinden lijkt niet de essentie van het debat uit te maken. De kwestie is dat de kathedraal er moet komen. De kathedraal als verzinnebeelding van de macht.

Het Muziekforum is een lege doos dat werd opgevuld met begrippen en ideeën die binnen een andere context moeten worden gerealiseerd. Vandaar dat ik vanavond een tegenvoorstel wil lanceren: Ik beschouw de ganse stad Gent als een ‘krook’ waar er gemeenschapsgeld mag in worden geïnvesteerd. Niet in de eerste plaats in gebouwen maar wel in ideeën en mensen die de verschillende bevolkingsgroepen en stadsgedeelten met elkaar willen verbinden.

Ik pleit in de eerste plaats voor het herthematiseren van het samenlevingsdebat. ... Onze samenleving wordt bedreigd door verschillende vormen van segregatie: afzondering uit de samenleving en sociale scheiding van bevolkingsgroepen. Alleen al het thema WONEN moet dringend op de agenda worden geplaatst.”

Ook het thema van participatie, dat in het eerste debat niet werd uitgebeend, krijgt een duidelijke invulling van Willaert: “Een tweede thema is dat van de publieke ruimte. Volgende anekdote kan het niet scherper stellen. Een moeder gaat met haar ziek kind naar de dokter. De dokter onderzoekt het zieke kind en deelt aan de moeder mee dat haar zoontje met een klaplong zit. De dokter geeft haar het dringende advies dat haar kind moet kunnen spelen: op straat of op het plein en in de buitenlucht. Maar er is geen straat, een echte straat bedoel ik dan, en ook geen plein, en buitenlucht, ja, maar welk soort buitenlucht? We hebben een dringende nood aan meer publieke ruimte: plaats om te leven, om te spelen, om te vrijen en om ruzie te maken!”

Participatie aan het brede gemeenschapsleven is voor Willaert het derde thema. “We worden overstelpt door een nieuwsoortig jargon dat ons moet helpen om nog een beetje mens te zijn en aan het maatschappelijke leven te mogen meedoen: culturele diversiteit, interculturaliseren, pluralisme, sociale competenties, ... Laat ons stoppen met dat nieuwe ‘vakjargon’ uit te braken want dit schept de illusies dat we verstandig zijn, dat we toch zo goed bezig zijn. Stop met lullen en met de maatschappelijke noden te veresthetiseren. Culturele diversiteit en alle andere begrippen zijn pas bruikbaar wanneer ze radicaal worden gerealiseerd. ... in de richting van een samenleving die aan iedereen een plaats biedt. Noodzaak, passie en verlangen staan hierbij centraal.”

Tenslotte doet Willaert de krachtige oproep “om op te houden kansarmen, allochtonen en anderstaligen exotisch en romantisch te benaderen. We hebben nieuwe doelgroepen ontdekt die plots interessant worden voor onze werking. Eerst hebben we hen decennialang structureel verwaarloosd en maatschappelijk genegeerd om ze nu te recupereren en in de vitrine te plaatsen. ...’Een’ Krook in Gent is het samen werken om het brede samenlevingsverhaal terug meer en een nieuwe inhoud te geven. ... Een veelzijdig en veelkleurig verhaal maar met het vizier op scherp om eerst en vooral de bestaansvoorwaarden van éénieder beter ingevuld te krijgen!”

Was het eerste debat in de Minard deels teleurstellend omdat de lokale cultuuractoren geen prominente rol kregen en het daarom een wat zweverig debat bleef tussen cultuur- en academische prominenten, dat was ook het tweede debat te partieel om bevredigend te zijn. Hier werd de terechte aandacht voor de sociaal zwakkeren in de (Gentse) samenleving verwoord, maar was er te weinig tastbare kritiek op het concrete voorstel van het Forum, bleef het blind voor de kansen het Forum in principe bieden voor Gent.

3. Voorlaatste deel: wat uit de mediale publieke ruimte voortkwam

Over het Muziekforum verschenen ook enkele interessante, uitvoerige interviews. Zowel Pinxten als Mortier kregen de kans hun ideeën uitvoerig toe te lichten. Ik vat ze hier niet samen. Wel haal ik enkele stukken eruit, om –voor zover dit nog nodig is- het project van het Forum verder te problematiseren..

. Alle stadsbewoners in beeld?

In een interview in *De Morgen* (7.7.01) wijst Pinxten op de globalisering: “Dat is een grondige historische verandering: we zijn niet langer gedoemd om onder onze kerktoren of binnen onze taal- of landsgrenzen te blijven. Wiet weet woon je volgend jaar in Berlijn of in Spanje.”

Zoals hoger al geschetst aan de hand van Bauman, slaat een dergelijke uitspraak maar op een deel van de stadsbewoners. Een ander deel kan haar visie op leven en cultuur terug op bijvoorbeeld het vooruitgangscongres over armoedebestrijding. Dan gaat het niet om de mogelijkheid om in Berlijn te geraken, maar over de verschillende drempels aan inzake (lokale) cultuurparticipatie.ⁱⁱⁱ Mensen die niet uit hun wijk geraken tot het cultuurhuis omdat ze buskaartje niet kunnen betalen, weten met al te grote zekerheid waar ze volgend jaar zullen wonen. Maar nog belangrijker vinden de armen en hun verenigingen de minder zichtbare hindernissen: “Het gaat met name over de diepgewortelde gevoelens van minderwaardigheid, het ontbreken van cultuurstimulerende contacten binnen het eigen netwerk...”.

. Interculturaliteit: over de verbinding van artistieke kwaliteit en geëngageerde kunst/ sociaal-artistiek werk

Het zou niet correct zijn dat Pinxten en zijn medewerkers geen oog hebben voor de mensen die minder makkelijk de toegang vinden tot cultuur, ze willen ze zelfs een concrete plaats geven in het Forum. Of zoals een medewerkster van Pinxten, Ann Van Dienderen stelt: “We moeten daadwerkelijk proberen om zelforganisaties van migranten, groepen die actief zijn in de socio-artistieke sector te betrekken bij de Krook. ... Zelforganisaties uit bijvoorbeeld de Sleepstraat in Gent kunnen een programma uitbouwen met zelforganisaties uit Duitsland: we moeten ‘intappen’ op andere netwerken dan het typische gesegmenteerde netwerk dat we nu kennen. ... In het *Walker Art Center* [in Minneapolis] slaagt men er bijvoorbeeld zeer goed in om minderheden te betrekken. Er worden systematisch thematische programma’s opgezet voor en door de indianen, voor en door de Afro-Amerikanen.”

Maar Pinxten heeft toch nog bedenkingen bij concepten zoals het *Walker Art Center*: “Het is allemaal nog embryonaal, want de kwaliteit van de kunst die in Minneapolis wordt geproduceerd is niet zo hoog. Ik weet niet of daar een nieuwe Van Eyck zal ontstaan. Dat blijft afwachten.”

. Van high culture naar top kunst?

Maar meteen duikt het spanningsveld op dat in het Forum niet uitgeklaard wordt. Langs de ene kant de optie om zoveel mogelijk bevolkingsgroepen actief te betrekken, als een (f)actor van betekenis. Maar langs de andere kant de optie om top kunst voort te brengen. Zo stelt Pinxten: “We leven in een rijkdom die we hier in Vlaanderen niet meer hebben gekend sinds de hoogdagen van de Middeleeuwen en de barok. De twee tijdvakken hebben kunstenaars van wereldformaat voortgebracht: Memling, Van Eyck en later Rubens. Die zaten toen hier omdat verstandige investeerders in hen geloofden. Als je op die momenten niet investeert in kunst, cultuur en onderwijs, dan gaan de knapste kunstenaars en onderzoekers naar het buitenland, dan worden ze weggekocht.” Los van het feit dat mij het causaal verband tussen rijkdom en top kunstproductie niet zo eenduidig lijkt -Van Gogh had het, net zoals vele andere kunstenaars, niet zo breed!- is de vraag hoe je dit kan verzoenen - het Forum als investeringssluus met de hoop op de productie van wereldkunstenaars- met het vervullen van de stedelijke sociaal-artistieke productie en functie?

. van natiestaat naar regionale identiteit: what's the difference?

Pinxten verwijst met graagte herhaaldelijk naar “ons roemrijk verleden. “Als je nu opnieuw investeert en weggaat van de hokjesmentaliteit waarbij iedereen zijn kruimeltje van de koek wil, dan kunnen we misschien in het groot herhalen wat in de Middeleeuwen in het klein is gebeurd in Vlaanderen. ... Als de Krook dan ook nog eens belangrijke kunstenaars of kunstwerken kan voortbrengen, krijgen we echt een situatie die te vergelijken is met de gouden eeuwen van Vlaanderen of met die van de Noord-Italiaanse steden tijdens de Renaissance. Nu nog steeds, eeuwen na die hoogdagen, blijven miljoenen mensen afzakken naar Brugge, Antwerpen, Firenze, Venetië of Bologna om met hun eigen ogen vast te stellen dat er in die tijd en op die plek grootste dingen zijn gebeurd. Dan kan nog eens opnieuw gebeuren. Ook in Vlaanderen.”

. van deelstaat naar citymarketing?

Die miljoenen mensen die afzakken, dat heeft natuurlijk in de eerste plaats te maken met het aanwezige (gemusealiseerde) erfgoed, maar evenzeer met citymarketing. Een aspect waarvoor Pinxten niet ongevoelig is, hoewel de studie 'De Krook' finaal steunt op een andere omgaan met de stad: "Nog zo'n vergissing is het Guggenheim in Bilbao. Bilbao is een dorp als je het vergelijkt met de wereldsteden, maar nu komen er jaarlijks 1,3 miljoen mensen op bezoek in plaats van de verwachte 600.000. ... Gent is een bijzonder interessante stad om precies dit project te realiseren. Je hebt een paar elementen die elkaar versterken: het SMAK, de historische binnenstad, de Vooruit, de universiteit, het sterk uitgebouwde en bruisende culturele leven. Als je daar nog een factor als de Krook aan toe voegt, wordt Gent misschien gewoon een interessante plaats om eens een week te komen logeren. Dat heeft dan ook gevolgen voor het toerisme, de horeca, ...".

En ook Mortier denkt dat we voor het neer te poten gebouw iets kunnen van de *non-lieu* verbonden met vermarkte stad: "Van buitenuit mag ze niet lijken op een tempel. Ze moet perfect passen in het stadsbeeld. Vergelijk het met de trucs die de vrije markteconomie gebruikt wanneer ze shopping centra bouwt: wie er binnenkomt, wordt overvallen door een behaaglijk gevoel en is er als het ware gevangen zonder het te beseffen." (DM 24.03.01)

. cultuur met politieke inzet

Pinxten over het belang van actieve cultuurparticipatie "Als we in een mierenmaatschappij blijven zitten, spelen we ook met vuur. Dan zullen vele mensen gefrustreerd blijven, de cultuur gaat eraan kapot en af en toe krijg je extreme uitbarstingen zoals de Witte Mars. ... Het is een belangrijk inzicht dat het proces van participatie en emancipatie via het creatieve kan verlopen. Als je nu enkel het socio-artistische aspect bekijkt, zou je perfect emancipatorisch kunnen werken door in jongerencafés een paar pc's te installeren. Die jongeren willen en kunnen wel creatief bezig zijn, maar de infrastructuur ontbreekt."

Pinxten is wat dit betreft redelijk optimistisch, wat mogelijk is met kleine ingrepen (enkele pc's). Mortier is voorzichtiger: "Het klopt dat wat ik in Salzburg heb gedaan ... op geen enkele manier invloed heeft gehad op de politieke situatie in Oostenrijk. Dat is voor ons, theatermakers, een nieuwe oefening in bescheidenheid. We moeten nogmaals vaststellen dat wij de wereld niet kunnen veranderen."

Tegenover deze voorzichtigheid –op basis van ervaring– staat de geëngageerde ambitie naar de toekomst: "Ook voor Europa is het van cruciaal belang dat regio's als het Roergebied hun zelfvertrouwen terugwinnen. Ik geloof niet in het Europa van de natiestaten. Een Europa dat een antwoord kan bieden op extreem rechts, kan alleen functioneren als de regio's hun identiteit opnieuw definiëren: niet in oppositie tegenover andere regio's, maar uitgaande van een grote complementariteit."

. de Vlaamse golfcultuur slaat de bal mis

Mortier erkent dat de nieuwe mythevorming van 'Vlaanderen 2002' al heeft plaatsgevonden: "In heel het debat over cultuurparticipatie kan je er ook niet omheen dat een groot deel van het burgerlijke publiek hoegenaamd niet wil dat er nog meer mensen naar 'hun' opera, 'hun' theater of 'hun' concerten komen. Het grote probleem van Vlaanderen is dat niemand nog twijfelt. Er is veel te veel zelfbewustzijn en veel te veel navelstaarderij. Als ik in het Roergebied kom, dan ontmoet ik twijfelende en zoekende mensen, maar ik vrees dat de Vlaamse cultuur stilaan een golfcultuur is geworden: louter een verheerlijking van de rijkdom die we hebben verworven."

Met een vleugje ironie zouden we hier Mortier tegen Pinxten plaatsen. Terwijl Pinxten de (o.m. economische) rijkdom in Vlaanderen als kans ziet voor het ontstaan van topkunst, ontwaart Mortier eerder 'the culture of contentment'. Juist de dramatische socio-economische toestand in het Roergebied creëert de noodzakelijke twijfelende houding, het al te rijke Vlaanderen is juist een hypotheek op grootse kunstproductie.

. naar een geëngageerde onafhankelijkheid van de kunstenaar?

Mortier is hierover duidelijk: "Er moet terug een kruisbestuiving komen tussen kunst en samenleving. De overheid zou de mensen die ze subsidieert veel meer opdrachten kunnen geven. Op die manier nodig je kunstenaars uit om opnieuw rekening te houden met het publiek. En dan heb ik het niet alleen over de jongeren, maar ook over mensen die ouder zijn dan vijftig. Die vinden hun weg al helemaal niet meer in de cultuursector en net zij stemmen voor het Vlaams Blok /.../ Een echte kunstenaar zoekt en vindt altijd zijn vrijheid. Een kunstenaar die subsidies krijgt, moet er zich wel van bewust zijn dat hij leeft en werkt met gemeenschapsgeld. Als hij absolute vrijheid wil, dan moet hij maar geen subsidies vragen."

. Tot slot: een eerlijke Mortier

“... Maar de volgende stap moet niet van de politiek komen, maar vanuit de [culturele] instituten zelf. Zij moeten zichzelf opnieuw ter discussie stellen. Misschien is het te laat: ik weet helemaal niet wie de strijd tussen de commercialisering van de samenleving en de kunst gaat winnen.”

In al deze interviews vallen twee zaken sterk op. Ten eerste is het grotendeels ontbreken van verwijzingen naar de sociaal-artistische praktijk. Men heeft het expliciet over het bestrijden van extreem-rechts, over de democratie die ‘kiezers moet terugwinnen’. Zou het niet kunnen dat de ervaringen uit de sociaal-artistische praktijk hier goed van pas zouden komen?

Ten tweede hebben Pinxten en Mortier het al te weinig over de stad in het algemeen, en Gent in het bijzonder. Het is blijkbaar erg moeilijk om de stad te denken, over hedendaagse stedelijkheid te reflecteren.

4. Laatste deel: wat uit de knipselmap viel...

In mijn knipselmap over het Forum zitten verschillende artikels vol met aantekeningen. Bij het herlezen blijken er zeker twee de moeite waard om te vermelden. Misschien geven ze wel een goede weergave van wat de potentie is van een geslaagd Muziekforum. Waarbij het eerste artikel helemaal niet over het Forum gaat, maar des te meer over de stad.

In zijn analyse-artikel ‘Kunst en de dynamiek van de stad’ (DM 25.03.00) stelt Eric Bracke dat grote cultuurevenementen nieuwe stijl (bv. Van Dyck-jaar in Antwerpen) -met de beoogde participatie van brede lagen van de bevolking- niet vanzelfsprekend is. Bepaalde kunstvormen zullen wel altijd elitair blijven. Het is volgens Bracke niet wenselijk dat we het hele kunstbedrijf in deze prille eeuw plots zouden platwalsen tot een makkelijk consumeerbaar soort popcultuur. Wel is het belangrijk dat we geen kunstbastions bouwen en dat we ervoor zorgen dat de osmose met de buitenwereld mogelijk blijft. Bracke vindt in dat opzicht het SMAK een schoolvoorbeeld. Op korte tijd is het een knooppunt geworden in het stedelijk weefsel waar *low* en *high culture* samengaan: met ’s nachts fuiven en overdag bussen vol museumbezoekers. En het project *Over the Edges* zorgt voor een energiestoot die door de hele stad doorzindert. Zo wordt het belangrijk vermogen van kunstenaars om geïsoleerde werelden –van bewoners over diensten tot taxibedrijven- met elkaar te verbinden, zichtbaar. Bracke vindt de SMAK-aanpak effectief: leuter niet te veel maar verstrooi kunst in de stad zoals een kwajongen voetzoekers gooit. Opmerkelijk is wel dat Bracke het bescheiden Gent wel een makkelijker stad vindt dan Antwerpen en Brussel. Voor Antwerpen pleit Bracke veeleer voor het versterken van een aantal ankerpunten in plaats van een project voor te bereiden van bovenaf. Bracke heeft het over ankerpunten groot en klein. Dus niet alleen het MUHKA en het Zuiderpershuis of het Museum voor Schone Kunsten, maar ook het lokale: “En dan telt Borgerhout nog vele kleine initiatieven die met wat steun in de rug en coördinatie heel wat meer slagkracht zouden kunnen krijgen. Want het is duidelijk dat die zorg voor maatschappelijke relevantie ook met het Vlaams Blok heeft te maken.” (DM 25.03.00)

De vraag is dan wat Bracke waardeert aan het SMAK inspirerend kan zijn voor het Forum? Of andersom: vergist Bracke zich in de schaal van Gent? Zo ja, moeten we in Gent niet beter investeren in een aantal ankerplaatsen, tot en met de kleine initiatieven in de ‘Gentse Borgerhouten’?

Het debat wordt nog boeiender als we er de analyse van Karl Van den Broeck bijhalen over het cultuurbeleid van het jaar 2001 (DM 26.12.01). Ten eerste geeft Van den Broeck goed weer wat de potenties zijn van een succesvol Muziekforum. Vanuit het sleutelbegrip interculturaliteit is het ‘gedaan met het ridiculiseren van de cultuurbeleving van andere sociale groepen. Precies door die ernstig te nemen kunnen heel wat segmenten van het publiek hun eigenwaarde herwinnen. ... Het Muziekforum moest dan ook geen nieuwe cultuurtempel worden, maar een drempelloze ontmoetingsplaats. Het publiek zou er terecht kunnen voor zowel een vernieuwende operaproductie of een experimentele film, als voor een fanfarewedstrijd of een nachtje ‘clubbin’. Enkel op die manier zouden de schotten kunnen worden weggenomen tussen de verschillende deelpublieken, de segmentering van de samenleving zou er deels mee kunnen worden bestreden.” Een visie die niet zo ver verwijderd is van deze van Bracke op het SMAK en op Antwerpen.

Een ander thema waar Van den Broeck op ingaat, is de sterke nadruk op publieksbereik. Iets wat bij het Forum ook aan de orde is. Ten eerste kwantitatief, met de studie van prof. De Brabandere die ambities van Mortier om jaarlijks 250000 mensen te bereiken, moest ondersteunen. En ten tweede de ambitie vanuit de rode draad van interculturaliteit, wat in feite betekent dat je de vraag naar het publieksbereik overstijgt.

Uiteraard heeft Van den Broeck het in zijn terugblik op 2001 in dit verband vooral over de polemiek rond het Antwerpse Toneelhuis. In reactie op teruglopende publiekscijfers deed de Antwerpse schepen Anthonis de oproep dat Het Toneelhuis terug 'ons' Toneelhuis moest worden. De artistiek leider Luk Perceval antwoordde gevat dat 'theater er niet voor iedereen is'. Toen bemoeide de politiek zich ermee. Patrick Janssens eiste dat het streven naar een betere sociale mix van het publiek ingeschreven zou worden in de nieuwe beheersovereenkomst. Janssens haalde zijn slag thuis, en het Toneelhuis moet er nu voor zorgen dat ook laaggeschoolden hun weg vinden naar de Bourla. Waarop Perceval repliceerde dat zulks als zo goed als onmogelijk moet worden beschouwd.

In zijn artikel maakt Van den Broeck een merkwaardige analyse. Hij stelt dat Het Toneelhuis alsook de kunstensector in zijn geheel weinig keuze heeft. Want de "heiligste wettekst in het cultuurbeleid", het cultuurpact, garandeert de autonomie van de cultuursector tegenover elke vorm van ideologische inmenging, maar garandeert ook het pluralisme van de gebruiker: iedereen moet aan bod komen, zijn gading vinden. Deze analyse is merkwaardig omdat Van den Broeck het doel uit het Cultuurpact inzake cultuurbeleid toepast op individuele kunstencentra. Is dit de juiste weg om cultureel pluralisme in een stad te realiseren? Om toch af te ronden met een persoonlijke noot. Ik vind het absoluut onzin om cultureel pluralisme op te leggen aan elke kunsteninstelling. Zo krijg je onvermijdelijk grijze producties: niet té vernieuwend om niet te veel mensen af te stoten, niet te klassiek om mensen op zoek naar vernieuwing toch wat aan te trekken. Hoe verschillend is dit van de klassieke opvatting van de democratisering van de cultuur? Laat liever de democratie van de cultuur werken op niveau van een stad (en een regio). Zodat het Forum (als het er komt), het Publiektheater, theaters zoals Victoria en Gentse initiatieven zoals 'de Figuranten' in Menen aan verschillende Gentse bevolkingsgroepen verschillende verhalen bieden, want iedereen heeft recht op enkele verhalen van/over/rond zijn/haar leven. Een ideaal recept voor verdere segmentering? Ik denk het niet, integendeel. Juist sterk werkende cultuurhuizen en cultureel competente mensen (vanuit hun eigen levenservaring) zijn de beste partners om samen te werken, bruggen te slaan in een verdeelde stad.

Literatuur

Augé M *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. La Librairie du Xxe siècle, Seuil, 1992.

Bauman Z. *Eenheid in verscheidenheid*. In: Mertens J., 2001: 145-162.

Beck U *De kosmopolitische samenleving en haar vijanden*. In: Mertens J, 2001: 163-200.

Corijn E & De Lannoy (eds.) *De kwaliteit van het verschil. La qualité de la différence*. Crossing Brussels VUB Press, Brussel, 2000.

Corijn E Kan de stad de wereld redden? In *De toekomst van het verleden*. Boudewijnstichting en Musea Antwerpen, 2000.

Elchardus M, Huyse L & Hooghe M (red.), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. VUBPress, 2001.

Gielen P *Esthetica voor beglissers. Aanzet tot een debat over een reflexief cultuurbeleid*. Lannoo, Tielt, 2001.

Holemans D *Ecologie en burgerschap*.

Holemans D *Burgers in beweging. Tussen origine en horizon*. In: Mertens J, 2001: 75-92.

Langeveld HM *Kunst op termijn. Toekomstscenario's voor cultuurbeleid*. Boekmanstudies/Sociaal en Cultureel Planbureau, Amsterdam/Den Haag, 2000.

Koning Boudewijnstichting *Art 23* Cultuurparticipatie: over toeleidingsprojecten voor mensen met een laag inkomen*. KBS, Brussel, Februari 2001.

Koning Boudewijnstichting. *Armoedebestrijding in Vlaanderen. Eindverslag van het eerste vooruitgangscongres inzake de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen - 17 mei 2001*. Brussel, November 2001

McGrew A (ed.) *The Transformation of Democracy?* Polity Press, Cambridge, 1997.

Mertens J (ed.) *De groei van groen. 20 jaar ecologische politiek in Europa*. Houtekiet, Antwerpen, 2001.

Mongin O *Vers la troisième ville*. Hachette, Paris, 1995.

RSG *Ontwerp Ruimtelijk Structuurplan Gent*, Gent, Februari 2002.

Silverman M *Facing Postmodernity. Contemporary French Thought on culture and society*. Routledge, 1999.

Vakgroep Vergelijkende cultuurwetenschappen *De Krook*. Studieopdracht in opdracht van vzw Forum, Universiteit Gent, 2001.

ⁱ Uit het persbericht blijkt *non-lieu* het leidend begrip voor Watou 2002. Mijn inziens verwacht men hier de 'lege plek' (Claude Lefort) met 'niet-plaats'. Houdt de eerste term verband met een ruimte die om een voortdurende invulling vraagt, waarvan de invulling nooit vast mag komen te staan, dan slaat 'niet-plaats' op ruimtes van solitaire contractualiteit waar zingeving een non-opdracht is.

ⁱⁱ Voor de bespreking van deze twee debatten baseer ik me op persoonlijke notities, de officiële verslagkrant van het Minard-debat en de opnames van het Visserij-debat.

ⁱⁱⁱ Organisatie van de Koning Boudewijnstichting, waar ook de teksten kunnen worden opgevraagd (of eenvoudigweg gedownload: <http://www.kbs-frb.be/>). Voor een samenvatting, Zie Vanmolkot R. Het vooruitgangscongres over armoedebestrijding met aandacht voor cultuurparticipatie. *Momenten* 2001/2: 10-12.